

פתרון הבחינה בהיסטוריה א חורף תשע"ח, 2018

שאלונים: 220, 22115

מוגש ע"י צוות המורים של High-Q Global

הערות:

1. תשובות המוצגות כאן הן בגדר הצעה לפתרון השאלון.
2. תיתכנה תשובות נוספות, שאינן מוזכרות כאן, לחלק מהשאלות.
3. חלק מהתשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים.

חלק 1 – לאומיות

פרק ראשון – קטעי מקור

1. מאפייני הלאומיות

א. למרות שלאומים ותנועות הלאומיות שונים אלו מאלו ניתן להבחין במספר מרכיבים עיקריים של תופעת הלאומיות. לא בכל תנועה לאומית או בכל לאום מתקיימים כל המרכיבים, אך ברוב הלאומים רובם מופיעים. מרכיבים אלו מתגבשים לשאיפה לאחד את העם תחת מסגרת פוליטית ריבונית.

שפה: ללאום יש שפה ייחודית משלו, המשמשת כ"שפת אם". השפה מלכדת ומשמשת כלי להנחלת הרעיונות הלאומיים, התרבות והמסורת.

תרבות משותפת: בני הלאום חולקים ביניהם לרוב תרבות משותפת. זוהי היצירה של בני הלאום בתחומים שונים כגון: ספרות, מוזיקה, מסורת, מנהגים. תרבות זו נשענת ברוב המקרים על שפה המאחדת את בני העם. בנוסף, התנועות הלאומיות מבקשות באמצעות התרבות להנחיל את התודעה הלאומית ואת הסולידריות (האחדות והשיתוף) הלאומית. הן מדגישות את התרבות הלאומית והאופי הלאומי השייך רק לבני אותו לאום, ומעניקות משמעות לתרבות הייחודית כגון: לבוש, מוסיקה, יצירות ספרותיות וכו'. התרבות מתבטאת **בסמלים לאומיים** המבטאים את אחדותו של העם, כגון: דגל, חגים לאומיים, המנון, מיתוסים הכוללים סיפורי עם, זיכרונות משותפים. כל אלה גורמים לבני הלאום לחוש שייכים אליו.

היסטוריה משותפת: בני הלאום מייחסים לעצמם היסטוריה משותפת המדגישה את עברם המשותף. במהלך היסטוריה זו עוצבה דמותו של הלאום ונקבעו החגים הלאומיים. במהלך ההיסטוריה עלו ופעלו הגיבורים הלאומיים ובדרך כלל התקיימה תקופה של גדולה (אמתית או מדומה). כל עם מתפאר בעבר המפואר שלו). הזיכרון הקולקטיבי (הזיכרון השיתופי של העם יחדיו) משמש כלי בידי התנועה הלאומית לאיחודו של העם.

טריטוריה: המולדת, השטח בו נולד או צמח הלאום. בשטח זה העם התגבש והפך לקבוצה מאוחדת. שטח זה נחשב ל"רכוש" של כלל בני הלאום כקבוצה ולא כאנשים פרטיים. המולדת איננה רק נכס חומרי אלא גם נכס רוחני המעורר רגשות של אהבה, געגוע, גאווה ואחדות. קיימת זיקה (קשר) למולדת, לטריטוריה ההיסטורית המתבטאת בטיפוח אהבה וגעגועים למולדת (טיוולים, סיפורים, אתרים היסטוריים). שאיפת התנועה הלאומית לרוב היא ליצור ריבונות של הלאום על הטריטוריה. התנועות הלאומיות מדגישות את ערכי אהבת המולדת.

ב. שפה

העלייה השנייה 1904-1914 (עליית הפועלים)

בתקופת העלייה השנייה עלו כ- 35 אלף יהודים, רובם ממזרח אירופה. **בעלייה זו בלט גרעין של צעירים, רווקים סוציאליסטים מהפכנים אשר רצו לשנות את סדרי החברה ודגלו בשוויון כלכלי סוציאלי.** חסרי הון, רובם דוברי עברית, השכלתם יהודית וחלקם בעלי השכלה כללית. הם באו כיחידים ממקומות שונים ובדרכים שונות. נקראו **ציונות סוציאליסטית.**

השקפת עולמם- הושפעה מאוד מהסוציאליזם (להיות פועל בא"י). הציונות היא ההגשמה העצמית של האדם היהודי החדש. חברה יהודית חדשה ותרבות יהודית חדשה על בסיס עבודה. אנשי העלייה ה-2 רצו

לממש את חזונו – פועל עברי בא"י העובד עבודת אדמה בזיעת אפו ומסתפק במועט. הם נקראו עליית הפועלים משום שהאמינו שעליהם לעבוד עבודת כפיים כפועלים בבתי חרושת או כאיכרים באדמתם למען מחייתם. הם דגלו בחברה המורכבת מעובדים ולא מאנשים המתפרנסים מעבודת אחרים.

חלק התיישבו במושבות העלייה ה-1. חלק הקימו בסמוך ליפו את אחוזת בית שהפכה לת"א, העיר העברית הראשונה, וחלקם הקימו צורות התיישבות חדשות.

טריטוריה

ההתעוררות הציונית באירופה ופרשת אוגנדה – פרסום ספרו של פינסקר האוטואמניפיציה שבו כתב – "אנו רוצים בית, מולדת שנוכל לחיות בו חיי אדם. עייפנו להיות מורדפים..." ופעילות התנועה הציונית וארגוני חובבי ציון במזרח אירופה דחפו את הציונים לצאת לארץ ישראל.

חשיבות רבה הייתה לפרשת אוגנדה (1903) ולצורך של צעירים להוכיח כי רק ארץ ישראל היא היעד של התנועה הציונית, דבר אותו ניסו להגשים באמצעות עלייה לארץ ישראל. גם מותו של הרצל שגרם למשבר קשה בתנועה הציונית הביא צעירים רבים לעלות לארץ ישראל כדי להוכיח שהציונות חיה וקיימת.

2. **"קול קורא"** – יוסף ויתקין מורה מכפר תבור שעלה בעלייה ראשונה פרסם כרוז "קול קורא" לצעירי רוסיה ובו קרא ליהודים לעלות לא"י. הוא מתח ביקורת על מצב מושבות העלייה ה-1 וקרא להציב אתגרים בפני העולים החדשים. ויתקין ציפה לכוחות צעירים ולהתחדשות. טען שאם לא יגיעו העולים לא"י יתנוון המפעל הציוני בארץ. צעירים רבים התלהבו מהקריאה ועלו בעקבותיה.

פרק שני

3. השכלה- תנועת ההשכלה: גורם רעיוני

אנשי תנועת ההשכלה פעלו באירופה במאות ה-17 וה-18, ומרדו בשני מוסדות חשובים שפעלו בימי הביניים או במילים אחרות בסדר הישן:

1) שלטון המלכים האבסולוטי והבלתי מוגבל.

2) השפעת הכנסייה והדת על חיי האנשים.

אנשי ההשכלה החזיקו בשני רעיונות מרכזיים:

א. בני האדם **נולדו שווים**, ובעלי **זכויות טבעיות**: "**הזכות לחיים**", "**הזכות לרכוש**", "**הזכות לחופש**". רעיון זה עמד כנגד רעיון המלוכה, לפיו המלך הוא מי שנמצא מעל לחוק, ורק מי שנולד למשפחת מלוכה יכול להיות מלך.

ב. בני האדם במהותם הנם יצורים תבוניים, המסוגלים לחשוב בזכות עצמם, ואינם זקוקים לסמכות הדתית, שתגיד להם מה מותר ומה אסור. "העז לדעת".

חשוב- כיצד תרמה תנועת ההשכלה לצמיחת הלאומיות:

התנועות הלאומיות הושפעו מהמשכילים ומרעיונות החירות, השוויון וריבונות העם. מאחר ובני אדם נולדו חופשיים ושווים בזכויותיהם, גם עמים זכאים לחירות לאומית. אנשי ההשכלה טענו כי תפקיד השלטון הוא: **לשמור על הזכויות הטבעיות, ומקור השלטון הוא בעם ולא באלוהים**.

לכן:

- לאף עם אין זכות לשלוט על עם אחר.

- יש להשתחרר משלטון יחיד עריץ, משלטון זר ומהשפעת הכנסייה.

- כל עם זכאי לקבוע בעצמו את צורת השלטון המתאימה לו – ריבונות העם.

ועל כך נאבקו.

חלק 2

פרק שלישי – ממדינת מקדש לעם הספר

5. הצהרת כורש

א. הצהרת כורש כפי שמופיעה בספר עזרא מציגה את פנייתו של כורש מלך פרס אל העם היהודי ובה הוא קורא לשני חלקים שונים בעם.

העולים ליהודה – כורש מאשר ליהודים החיים תחת שילטון האימפריה הפרסית לעלות (להגר) ליהודה, הלא היא ארץ ישראל. כמו כן, הוא מאשר גם לשקם את ירושלים, לבנות את בית המקדש ולהשיב אליו את כלי המקדש.

הנשארים בבבל – כורש פונה אל היהודים אשר יחליטו להישאר בבבל וקורא להם לסייע לאחיהם היהודים בכסף, בזהב, ברכוש ובבהמות.

הנימוקים להצהרה:

• נימוק מדיני – פוליטי – כורש מעוניין ביציבות בממלכה שלו. הוא רוצה להשיג בהצהרתו את אהדת היהודים ואת נאמנותם.

• סובלנות דתית – כורש היה ידוע כמלך אשר גילה סובלנות רבה כלפי דתות שונות. הצהרות דומות שנמצאו על-ידי ארכיאולוגים העידו על כך שגם כלפי דתות אחרות מלבד זו של היהודים גילה כורש סובלנות ומדיניות מקלה.

ב. כתובת הגליל היא מסמך ארכיאולוגי שבו מכריז כורש על התנהלותו כמלך ע"פ שליחות שניתנה לו ע"י אל בבלי.

כתובת הגליל מחזקת את מהימנות ההצהרה בכך שמוזכרת בה הסובלנות שגילה כלפי העמים ובמיוחד כלפי היהודים. גם האישור לבנות מקדשים דתיים מופיע בה.

6. העם היהודי – גורמים מלכדים

א. בתחום הדתי – בית המקדש היווה המרכז הדתי העולמי של העם היהודי. עבודת האל נעשתה בו ע"י הכוהנים ורק בו ניתן היה להקריב קורבנות. יהודים נשאו אליו עיניהם ואף עלו אליו ברגל מכל קצוות הארץ ומחוצה לה שלוש פעמים בשנה.

בתחום החברתי כלכלי – לבית המקדש היתה גם חשיבות רבה בתחום הכלכלי חברתי. הוא היווה מעין "בנק", כאשר כל גבר יהודי מגיל 20 ומעלה נדרש להעמיד תרומה של מחצית השקל מדי שנה עבור פעילות המקדש. מן הקורבנות ניתנו תרומות לעניים, כך שגם הצד הסוציאלי רוכז בו. בסמוך לבית המקדש ישבה לשכת הגזית - בית הדין הגדול שבו הוכרעו מחלוקות ונידונו נושאים מהותיים. גם סביב העלייה לרגל, המקוואות הרבים שמוקמו בסמוך לבית המקדש ונועדו לטהרת העולים לרגל, נוצרו מפגשים חברתיים רבים.

ב. חכמי יבנה ניסו לאחות את השבר הגדול שנוצר לאחר חורבן בית המקדש ונגע בתחומי חיים רבים. הם ביקשו לכוון שוב חיים ציבוריים ונהגה, להחיות את הרוח הדתית, את הפולחן ולאחד את העם.

רבן יוחנן בן זכאי תיקן כמה תקנות לשם כך וביניהן:

- נטילת לולב שלא במקדש – בזמן בית המקדש היה נהוג ליטול את הלולב (ארבעת המינים למעשה) בכל מקום רק ביום הראשון. ואילו בבית המקדש נטלו אותו בכל שבעת ימי חד הסוכות. רב"ז תיקן שמעתי יטלו את הלולב בכל מקום שבעה ימים על מנת לנצור את הזיכרון והזיקה למקדש.
- קביעת לוח שנה אחיד – רב"ז קבע לוח אחיד שלפיו ימנו כל היהודים את החגים והמועדים. בכך יצר רב"ז לכידות ואחידות בעם היהודי.

פרק רביעי – ערים וקהילות בימי הביניים

8. א. לפי חוקי האסלאם נחשבים היהודים והנוצרים לבני חסות מוגנים "דימים". הם נהנו משורה שלטמה של בטחונות כמו חופש קניין, הזכות לביטחון והגנה, אוטונומיה פנימית של הקהילה, ובתמורה שילמו היהודים והנוצרים לשלטונות מס גולגולת וקרקע וחיו תחת שורה של הגבלות ותנאים משפילים. המוסלמים אפשרו את קיומם של היהודים והנוצרים תוך השפלתם. כל עוד תושבים יהודים ונוצרים המתגוררים בשטחי האימפריה המוסלמית מסרבים להתאסלם, מעמדם הוגדר על פי השריעה המוסלמית "תנאי עומר" - לפיהם נוצרי ויהודי אינם משתווים בזכויותיהם ובמעמדם למוסלמים. הם מוגדרים כבני חסות מוגנים, דימים, וחלות עליהם תקנות משפילות הנובעות מתנאים אותם קבע החליף עומר. בין התקנות המשפילות היו התקנות הבאות: איסור על יהודים ונוצרים לרכב על סוסים, איסור לבנות בתי כנסת או כנסיות מפוארים וגבוהים יותר ממסגדים, יהודי או נוצרי לא יכולים לתת עדות נגד מוסלמי בבית משפט, יהודי לא יכול לרשת מוסלמי, יהודי לא יכול לשאת נשק או לעבוד בתפקיד פוליטי, דתי או צבאי, יהודי לא יכול להינשא לאישה מוסלמית ועל היהודי לשלם לשלטונות מס גולגולת (גיזיה) ומס קרקע (חראג). בתמורה למיסים המיוחדים ניתנה ליהודים (ולנוצרים) הגנה על חייהם ועל רכושם והם נהנו מחופש דתי פולחני. מעמד זה ניתן ליהודים מכיוון שחוקי האסלאם חייבו זו, ומכיוון שהיהודים (והנוצרים) נחשבו לעמי ספר, ושלא כמו עובדי האלילים אסור לפגוע בהם בתנאים מסוימים.

ב. הקהילה היהודית הייתה חלק מהמבנה הקורפורטיבי של העיר (כל העיר היא גוף אחד). (גם הקהילה היהודית היא סוג של קורפורציה) חברת ימי הביניים הייתה מורכבת מקבוצות שונות ובני התקופה לא ראו בכל דבר פסול.

היהודים היו מיעוט עירוני, נהנו מפריבילגיות בדומה לעירוניים הנוצרים. מבחינה גיאוגרפית נבדלו השכונות היהודיות מהעיר ותושביהן חיו במציאות של סביבה עוינת. **היהודים היו תלויים בקשרים ביניהם לבין המלך ומעמדם המשפטי הוגדר כ"עבדי האוצר". בניגוד לקומונות הנוצריות ששאפו לאוטונומיה - קיומה של הקהילה היהודית היה מותנה בחסות המלך.**

כדאי לשים לב לעובדה, שהזכויות שהוענקו לעירוניים דומות בצורתן ובחלק גדול מהן בתכניהן-לפריבילגיות שהוענקו ליהודים ולהיפך – הזכויות שהוענקו ליהודים, כמגזר עירוני, היו חלק מדפוס מתן הזכויות לעירוניים בכלל. עם זאת, ההבדל ביניהן לבין הפריבילגיות היה שליהודים העניקו הפריבילגיות זכויות אבל גם הבטיחו את היבדלותם.

שתי סוגי זכויות:

זכויות משפטיות- לקהילה היהודית (ולא לפרטים היהודים) בכל עיר ועיר ניתן כתב פריבילגיות (זכויות יתר) מאת אדוני (שליטי) העיר, שבהן הוסדרו מקומות המגורים של היהודים. לרוב, היו זכויות אלה דומות לפריבילגיות של הקומונה העירונית.

זכויות כלכליות- כיוון שלנוצרים אסורה הייתה ההלוואה בריבית, מקצוע זה ניתן ליהודים.

9. **קרבה להודו**- בגדד ממוקמת באזור המפרץ הפרסי על הדרך להודו. עברה שם דרך מסחר ראשית וסוחרים מכל רחבי הממלכה המוסלמית הובילו שם סחורות. **יתרון גיאוגרפי - חקלאי**- בגדד ממוקמת באזור מישורי שיש בו אדמות פוריות על הגדה המערבית של נהר החידקל. מיקום זה אפשר פיתוח של רשת תעלות מים להשקיה ולשתיה. גם האקלים באזור זה היה נוח וכך התפתח במקום משק חקלאי גדול לעשיר ומסחר מפותח.

10. זכויות- עבד זכאי לדמי מחיה מאדונו ביניהם מחסה, מזון, לבוש וטיפול רפואי. התנאים להם זכאי העבד חייבים להיות זהים לאלו של הקהילה. אם האדון מסרב לספק לעבד את התנאים הבסיסיים, העבד רשאי לשטוח את תלונותיו בפני שופט, אשר יכול לקנוס את האדון במכירת הטיבין שלו

כנדרש על מנת לספק את צרכיו של העבד. אם האדון עני מכדי לממן את העבד, עליו למכור את העבד או להפטר ממנו כפי שיגזור עליו. לעבדים גם שמורה הזכות למנוחה במהלך הזמנים החמים ביותר של היום בקיץ. מגבלות- לעבדים אסור לעסוק במסחר או להחזיק בקניין. מותר להם לעסוק בפיננסים רק כבאי כוחו של האדון.

11. א. **מצב כלכלי ואדריכלי**- בניית בגדד נועדה לסמל את מעבר הכוח מהמוסלמים הוותיקים (הסונים) שהינם ערבים למוסלמים החדשים. עושרה של העיר והפאר שלה האדירו את הח'ליפים ושימשו אות לעוצמתם.

מיקום- מיקום העיר היה מקום מפגש תרבותי ופוליטי. הסוחרים הרבים שהגיעו לעיר הביאו עימם רעיונות ותפיסות עולם שהעשירו את עולמם הרוחני של בני העיר.

ב. בחיבורו "ספר התשובות נגד ענן" כתב סעדיה גאון על ההתמודדות עם כוחם הגדל של הקראים: ההשפעה הגוברת של הקראים והשקפתם הטרידה מאד את היהודים בני התקופה ורס"ג התמודד מול טענותיהם והשקפתם. חשיבותו של הספר הייתה בהתמודדות עם סוגיות שהטרידו את האוכלוסייה היהודית, אך איש לא חקר ונתן פרשנויות דתיות ומסורתיות לסוגיות כמו סוגיית הקראים.